

THE INTERWAR PRESS – AN ESTHETIC AND IDEOLOGICAL INDICATOR. CASE-STUDY: ALICE BOTEZ

Mihaela ȚICALO-GRĂDINARIU

"Al. Ioan Cuza" University of Iași

*Abstract: One of the most interesting periods of the Romanian culture was the one between the two World Wars, when a generation's ebullience mapped out ample spiritual trajectories. Gathered around some opinion leaders (Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Dimitrie Gusti), young intellectuals rebelling against previous generations prompt a real battle of opinions, housed by a multitude of magazines and newspapers. The inter-war literary press was an authentic barometer of the epoch, minutely reflecting each change of direction, each nuance of a period in which cultural values found an unconfined space of occurrence, setting out courses, which, unfortunately would be deviated after the World War II by an adverse history. In the present study, we shall analyse the profile of the *Vremea* (The Time) magazine, as well as Alice Botez's journalistic activity, which, although not very extensive, represents a defining and illustrative stage of her creation.*

Keywords: inter-war literary press, cultural values, Alice Botez's journalistic activity

Indiscutabil, perioada cea mai interesantă a culturii române se situează între cele două războaie mondiale, când efervescenta unei generații a trasat traiectorii de amploare, care au lăsat urme de neșters. Grupați în jurul unor lideri de opinie (Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Dimitrie Gusti), tinerii intelectuali, declarați antijuniști, antimaioreșceni, se revoltă împotriva generațiilor anterioare, declanșând un veritabil război al opiniilor. Interesant este faptul că, deși intrați în viața culturală cu convingeri apolitice, la un moment dat, în jurul anului 1933, cei mai mulți se vor înregimenta ideologic puternic, și nu doar la nivel declarativ, majoritatea spre extrema dreaptă și legionarism, atrași de ideea omului nou, și de salvarea prin spiritualizare. Personalități puternice, orientate autohtonist, descoperind, cu un entuziasm zgomotos, valorile creștinismului ortodox, cei mai mulți cu studii în străinătate, vorbind curent câteva limbi străine, iată câteva trăsături ale profilului intelectualului interbelic. Conștienți de criza din spațiul european, aceștia devin combativi, concentrându-se asupra efortului de autodefinire ideologică, fapt care a dat naștere unor inevitabile dispute, dar și unor opere definitorii pentru epocă.

Emil Cioran, într-o scrisoare către Bucur Țincu (10 noiembrie 1931), i se plânge de necoagularea acestei pătri intelectuale, incapabilă de a duce până la capăt *Schimbarea la față a României: Am cunoscut în timpul din urmă toată – să zic așa – elita filosofică a capitalei. Rezultatul este îmbucurător pentru noi, individual, dar pentru destinele culturii noastre, deprimant.* (Cioran 1995: 42)

Doi au fost liderii care s-au detașat în epocă, Nichifor Crainic și Nae Ionescu. Veșnic într-un antagonism de esență, cei doi au polarizat în jurul lor pe cei mai înzestrați oameni ai timpului, antrenându-i, pe unii din aceștia, în lupte ideologice și politice: *Aproape doi ani, Codreanu nu întreprinsese nimic fără să-mi ceară sfatul, declarase public că, neavând doctrină și program, ceea ce scriam eu era doctrina și programul lor. Canalizasem un izvor și izvorul ajunsese fluviu. Mișcarea nu săvârșise nici o violență și se bucura de un admirabil prestigiu. Putea (Corneliu Zelea Codreanu) acum s-o distrugă intrând în aventura diabolică a lui Nae Ionescu.* (Crainic 1991: 252)

Indiscutabil, această irepetabilă concentrare de valori intelectuale și-a găsit ca principală modalitate de exprimare a ideilor presa scrisă și cuvântul tipărit. În afara ziarelor de mare tiraj (*Universul, Adevărul, Dimineața, Lupta, Ordinea, Curentul, Timpul*), care găzduiesc temporar sau periodic rubrici culturale, în această perioadă asistăm la o explozie a revistelor culturale sau ziarelor care au pagini masive sau suplimente de cultură: *Abecedar, Adevărul, Axa, Azi, Buna Vestire, Calendarul, Cuvântul, Cuvântul Studențesc, Credința, Dimineața, Discobolul, Da și nu, Dreapta, Drumul Nou, Facla, fapta, Gândirea, Iconar, Înălțarea, Învierea, Linia dreaptă, Lumea nouă, Lupta, Mișcarea, Pagini literare, Rampa, Revista mea, Revista scriitoarelor și scriitorilor români, Rânduiala, România Literară, Seara, Semne, Sfarmă-Piatră, Ulyse, Vestitorii, Viața literară, Viața românească*.

Cele cinci fundații (Fundația Culturală Principele Carol, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, Fundația regele Ferdinand I – Iași, Institutul de Cercetări Științifice Regele Carol II – Cluj, Fundația Universitară Carol I, unite în 1933 în Uniunea Fundațiilor Regale), alte asociații culturale care editează buletine informative, multitudinea de tipografii, librării și anticariate, iată doar câteva elemente ale unei efervescențe culturale fără precedent în istoria de până atunci a României.

Experimentând tot ce se putea experimenta în epocă, marea majoritate a intelectualilor se angajează în „întreprinderea” *Criterion* (Asociația de Arte, Litere și filozofie, inițiată de Petru Comarnescu, funcționând oficial între 13 octombrie 1932 și 11 decembrie 1933), în fapt, o comuniune peste ideologii a cărei tribună scrisă a fost revista *Vremea*. Asociația lansează un program cultural axat pe „noua spiritualitate”, definită printr-o viziune a sintezei între tendințele dominante ale diferitelor generații; Comarnescu o denumește „completitudine”, iar Mircea Eliade descrie „spiritul criterionist” în *Memorii* ca pe o emancipare brutală și necesară de complexe „provinciale”, o creditare a „posibilităților de creație ale geniului românesc” în direcția unei culturi majore și o sfidare a tabuurilor impuse în discursul public de fobia „influențelor nefaste” sau a „ideilor subversive” — denunțate ca „mecanisme infantile de apărare inerente” minoratului cultural. Eliade mai caracterizează criterionismul și drept cel mai interesant precursor al existențialismului francez, care a însemnat „depășirea momentului universitar în cultură, coborârea intelectualului în arenă, contactul direct cu publicul, îndeosebi cu tineretul”. (Oprea 2013)

Editată de frații Vladimir și C. A. Donescu, *Vremea* apare în 1928 (primul număr în 23 februarie), inițial într-un format de patru pagini, cu subtitlul de *gazetă politică-socială-culturală*, cu secțiunile social-politică, financiar-economică, sportivă și culturală. Axată în special pe actualitatea imediată, revista se distinge, în primul an, prin ultima pagină, dedicată în totalitate fotografiilor, preluate inițial de la agenția Telna (Berlin). Apoi, începând cu 1929, pagina se diversifică, incluzând fotografii de la evenimente din țară, inclusiv de la corespondenții locali din principalele orașe, pentru care se organizează periodic concursuri. Tot în 1929 revista ajunge la 6 pagini, numărul 46 anunțând chiar pe frontispiciu proiectul ambițios de a deveni „Gazetă zilnică. Cea mai modernă și completă gazetă de dimineață”, inițiativă nerealizată, din păcate. Apar acum primele anchete ale revistei, sub titlurile *Sunteți pentru sau contra concesionării Teatrului Național ?* și *Credeți că Arcul de Triumf ar trebui dărâmat sau refăcut ?* Singura condiție pentru a publica aici era ca articolele să nu lezeze sub nici o formă credința creștină, valorile și simbolurile ei.¹

Din 1931, revista își mărește numărul paginilor la opt, și aparițiile la două pe săptămână (joi și duminică), și acordă spații sporite rubricilor culturale. În numărul din 18 ianuarie 1931 apare pentru prima dată rubrica de cronică literară, susținută de Pompiliu Constantinescu aproape fără întrerupere până la dispariția revistei.

¹ O analiză pertinentă a fenomenului în Dan Ciachir, *Intelectualii interbelici*, în <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-03-03/intelectualii-interbelici.html>

Tot în această perioadă încep și *Șezătorile Vreamea*, la Ateneul Român, conferințe însoțite de un bogat program literar, teatral și muzical. Aici conferențiază și citesc intelectualii importanți ai epocii (I. Agârbiceanu, Vlaicu Barna, Petre Bucșa, Emil Botta, Ștefan Baciuc, V. Copilu-Chiatră, Traian Chelaru, D. Ciurezu, V. George-Demetrescu, Lucia Demetrius, C. Virgil Gheorghiu, Gala Galaction, Ion Th. Ilea, George Lesnea, Ion Minulescu, T. Al. Munteanu, Dinu Nicodin, I. Gr. Periețeanu, Al. Philippide, I. D. Pietrari, Al. T. Stamatiad, C. Salcia, Teodor Scarlat, Al. O. Teodoreanu, Ionel Teodoreanu, Ernest Verzea) (Vreamea 1943, nr. 695: 22), iar revista își face un titlu de onoare din publicarea textelor conferințelor și a celor literare. Programul muzical, de înaltă ținută, e susținut de Orchestra Radio, Corul Societății Carmen, Corul Societății Radio, Corul Societății Culturale CFR (în 1943, oglindite masiv, cu toate elementele unei reclame eficiente, în cartușele de reclamă din revistă).

În 1942 va fi editat *Almanahul Intelectualilor*, cu responsabili de rubrici (*Ideile* – C. Noica, *Literatura* – Pompiliu Constantinescu, *Economia* – N. C. Angelescu, *Teatrul* – N. Carandino, *Muzica* – A. Cosmovici, *Filmul* – T. V. Robescu, *Războiul nostru* – L. Voita, *Războiul internațional* – Paul Ștefan). Pe lângă rubricile consacrate, care se regăsesc și în almanahul prezentat anterior, se remarcă multitudinea de preluări din presa străină (știri de actualitate, fotografii), iar numărul semnatarilor este impresionant (mai amintim pe George Sbârcea, Șerban Cioculescu, G. Călinescu, Petronela Negoșanu, Emil Darie, Mihai Codreanu, V. I. Popa, Virgil Ierunca, N. Mihăescu, Iorgu Iordan, Vasile Netea, Gala Galaction, Radu Dimiu, Păstorel, Barbu Teodorescu, C. Tudor, Octav Șuluțiu, Ion Frunzetti, Tudor Arghezi, Tudor Șoimaru, Pericle Martinescu, Ioan Negoșescu, Costin Murgescu, Mugur Mardan, C. Noica, Radu Florian, ca să ne oprim doar la anul de referință 1943).

Aproape toți intelectualii importanți ai perioadei fac gazetărie sau publicistică, unii din ei concomitent la mai multe reviste sau cotidiene (reportaje, interviuri, articole pe diverse teme, eseuri, comentarii, anchete).

De asemenea, Editura Vreamea va arunca pe piață un număr impresionant de titluri de carte, având diferite formate de tipar și reunite în câteva colecții, dintre care *Capodopere ale literaturii universale și românești* și *Colecția geografică* vor fi printre cele mai căutate în epocă.

Sursele de informație din cele mai diverse, de la reporteri, corespondenți din provincie, acces la informație specializată, odată cu înființarea Agenției Telegrafice RADOR (1921) și legăturile cu marile agenții de presă internaționale, Havas (Franța) și Reuter (Anglia) aduc un plus de credibilitate unui marcator de opinie deja impus în întreaga țară.

Interzisă timp de un an și nouă luni, în intervalul 1 ianuarie 1939 – 15 septembrie 1940 (fiind acuzată de atitudine după modelul italo-german), pro-germană și antibolșevică în 1941, sub diferitele semnături ale lui G. Ivașcu (prin articole, dar și prin caricaturi de mari dimensiuni, inclusiv pe prima pagină), revista reușește să își păstreze un permanent caracter cultural. Din 1943 regăsim alte semnături: Iorgu Iordan, G. Călinescu, I. Pas, Virgil Ierunca, iar hebdomadarul face un discret, dar vizibil viraj spre stânga, în același ton cultural, fapt care nu ajutat-o, însă, să reziste epocii care începea.

Ca o oglindă a schimbărilor dramatice de după 1944, putem menționa informația conform căreia unul din inițiatorii revistei, C. A. Donescu, e nevoit, pentru a supraviețui, să deschidă, împreună cu Arșavir Acterian, un „magazin de cărți, între un negustor de icre negre și o farmacie”, având ca surse de aprovizionare, inițial, bibliotecile personale, iar mai apoi, pe cele ale prietenilor. (Acterian 2008: 41)

Anii de după 1945 aduc dramatice schimbări în rândul intelectualității române. Unii din ei aleg calea autoexilului, reușind astfel să scape de ostilitatea regimului abia instalat. Este cazul patronilor și directorilor de presă, formatori de opinie ca Stelian Popescu (*Universul*), care, împreună cu Grigore Gafencu (*Timpul*), alege să plece în Elveția, iar Pamfil Șeicaru (*Curentul*) va ajunge în Spania. Cei rămași în țară și declarați indezirabili vor fi, în cel mai

bun caz, izolați (cazul unei părți a cercetătorilor de la Academia Română) sau, după caz, racolați, epurați (majoritatea din universități) sau vor sfârși în detenție.

Publicistica lui Alice Botez, deși nu foarte întinsă, reprezintă o etapă definitivă și reprezentativă a activității sale. Desfășurată pe parcursul a nici un an de zile (ca semnatară a cronicii literare în revista *Vremea*, în noiembrie și decembrie 1940, sub genericul *Pretexte*), completată apoi de publicarea, în *Isoare de filozofie* (1942) a unei părți din lucrarea sa de licență, cu titlul *Structuri*, susținută în 1938, activitatea de publicist ilustrează preocupări definitorii pentru întreaga sa operă literară ulterioară. Cronicile literare ne relevă o personalitate critică puternică, pe deplin formată, în ciuda vârstei, cu o forță a argumentației de invidiat.

Deși la prima vedere această latură a autoarei poate părea minoră în comparație cu celelalte preocupări pe care le va dezvolta în alte arii ale literaturii (proză, dramaturgie, jurnal), profilul complet și complex al lui Alice Botez nu poate fi înțeles și decriptat fără o analiză a acestor texte, majoritatea din ele conținând idei esențiale pentru evoluția ulterioară a întregii opere.

Studiind logica și filosofia, ea devine studenta preferată a profesorului Nae Ionescu, numărându-se printre discipolii declarați ai acestuia – Mircea Eliade, C. Noica, Eugen Ionescu, Mircea Vulcănescu, Petre Pandrea, Petre Țuțea, Emil Cioran, frații Acterian. Profesorul însuși, convins de însușirile deosebite ale tinerei, îi va propune plecarea cu o bursă în Germania, dar schimbările dramatice prin care trece România vor împiedica materializarea acestui proiect. Ulterior, ca o recunoaștere a valorii sale în mediile filosofice ale vremii, Alice Botez va face parte și din colectivul de intelectuali care a pregătit și tipărit cele patru volume despre metafizică și logică ale lui Nae Ionescu, reeditate după cincizeci de ani.²

Profilul cultural al lui Alice Botez, formarea la școala filosofică a lui Nae Ionescu și a Criterion-ului, traiectoria profesională de la profesor universitar la documentarist al Bibliotecii de Stat a României, legăturile pe care le-a avut cu oameni importanți în perioada interbelică și conul de umbră nemeritat în care a intrat după cel de-al doilea război mondial până la moarte, debutul întârziat și receptarea cu intermitențe a operei, iată câteva elemente definitorii ale unei personalități care, în alte conjuncturi, ar fi avut un cuvânt important de spus în cultura română.

Cum criticul Pompiliu Constantinescu renunță, pentru o bucată de timp, la cronică literară pe care o ținea în *Vremea*, plecând la *Revista Fundațiilor Regale*, printre cei care vor susține rubrica se va număra și Alice Botez, care va semna cele mai multe dintre cronicile sale de întâmpinare cu prenumele *Alisa*, de fapt, cel din actele oficiale.

Începând cu numărul din 3 noiembrie 1940, Alice Botez va scrie la rubrica intitulată *Cartea*, despre romanul *Tudor Ceaur Alcaz* de Ionel Teodoreanu (anul XII, nr. 576, 3 noiembrie 1940), despre studiul *Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou* (anul XII, nr. 577, 10 noiembrie 1940) al lui Constantin Noica, despre romanul Ștefanei Velisar-Teodoreanu, *Viața cea de toate zilele* (anul XII, nr. 578, 17 noiembrie 1940), despre volumul de versuri *Balcic* de Ion Pillat (anul XII, nr. 578, 17 noiembrie 1940), despre *Divanul persian* al lui Mihail Sadoveanu (anul XII, nr. 579, 24 noiembrie 1940), despre Dimitrie Cantemir ori Nae Ionescu (anul XII, nr. 580, 1 decembrie 1940), despre Louis Vialle și cartea sa, *Défense de la vie* (, despre *L'Apothéose du dépaysement de Chestov*, despre moderna proză fantastică *Trântorul* a lui Emil Botta (anul XII, nr. 581, 8 decembrie 1940), ultima sa cronică din

² Nae Ionescu, *Curs de istorie a logicii*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Humanitas, 1993; Nae Ionescu, *Curs de logică*, București, Editura Humanitas, 1993; Nae Ionescu, *Curs de metafizică*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Humanitas, 1991; Nae Ionescu, *Teoria cunoștinței*, Prefață de Octav Onicescu, Ediție îngrijită de Dora Mezdrea, București, Editura Anastasia, 1996.

Vremea, apărută în numărul din 15 decembrie 1940, fiind o aplicație de actualitate asupra cărții lui Louis Lavelle, *Le mal et la souffrance*.

Este de remarcat și faptul că în această prestigioasă publicație interbelică Alice Botez va debuta și literar cu nuvela fantastică *Asasinatul din Pădurea Strâmbei Disperări*, un interesant text tipărit pe opt coloane în numărul din 6 august 1944.³

Beneficiind de lecturi intense care i-au construit și desăvârșit formația de tip enciclopedic, Alice Botez și-a exersat talentul critic și analitic în intransigentele și modernele recenzii, în fapt adevărate pretexte pentru expunerea unui sistem de idei Neabdîcînd de la principii ferme ale analizei moderne, autoarea demonstrează un simț al valorii fără cusur și amendează drastic devierea de la normele valorice.

Ipotezele de lucru de la care pleacă demersul de cercetare în redimensionarea percepției asupra unor interesați scriitori interbelici sunt dublate de o alianță de sisteme de lectură aplicată operei. Privind senin, *sine ira et studio*, prin cultură, Alice Botez se distanțează de stufoasele exagerări ale epocii, deoarece, pentru o corectă și completă analiză contează doar superioritatea valorică, motivată estetic, probată în timp.

Ceea ce diferențiază textele lui Alice Botez de numeroasele alte cronici apărute în aceeași perioadă (inclusiv de cele ale lui Pompiliu Constantinescu, ce-și va relua rubrica din *Vremea* începînd cu ianuarie 1941) este o constanță a căutării de formare a unui sistem propriu de analiză a textului literar. Dacă vom adăuga aici și un condei iscusit și sensibil, argumentarea pertinentă a ideilor, o construcție a frazelor și ideea potrivit căreia criticul de vocație e singurul care poate avea autoritatea de a educa cititorul în receptarea corectă a valorii și non-valorii, vom avea o schiță de portret al unui creator care, deși a abandonat ulterior preocupările de critică literară și a fost marcat decisiv de vicisitudinile istoriei, a fost salvat de *metafizică, de neamestecul în realitatea imediată și un anume egocentrism, înțeles ca reflex temperamental de izolare de lume*. (Soroșan 2014: 177)

În concluzie, presa literară interbelică se constituie într-un veritabil barometru al epocii, reflectînd minuțios orice schimbare de direcție, fiecare nuanță a unei perioade în care valorile culturale și-au găsit spațiu neîngrădit de manifestare, jalonînd drumuri care, din păcate, vor fi deviate după cel de-al doilea război mondial de o istorie potrivnică.

Bibliografie

. Acterian 2008: Arșavir Acterian, *Intellectualitatea interbelică între ortodoxie și tradiționalism, ediție îngrijită de Fabian Anton, Prefață de Eugen Ionescu*, Editura Vremea, București.

Dan Ciachir, *Intellectualii interbelici*, în <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-03-03/intellectualii-interbelici.html>

Cioran 1995: Emil Cioran, *12 scrisori de pe culmile disperării, Dosar Apostrof*, ediție de Ion Vartic, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj.

Crainic 1991: Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre, Memorii I*, ediție îngrijită de Nedic Lemnar, Casa Editorială Gîndirea, București.

Ionescu, Nae, *Curs de istorie a logicii*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Humanitas, 1993.

³ Iată și celelalte articole publicate de Alice Botez în perioada de după cel de-al doilea război mondial: *Metaforă și cunoaștere în proza Hortensiei Papadat-Bengescu*, în „Luceafărul”, anul XII, nr. 47, 22 noiembrie 1969, *Mesagerul*, în „România literară”, anul XIII, nr. 31, 30 iulie 1970, *Căderea în sublim*, în „România literară”, anul XIV, nr. 16, 15 aprilie 1982, *Mnemosyne (I)*, în „Luceafărul”, anul XXVIII, nr. 45, 9 noiembrie 1985.

Ionescu, Nae, *Curs de logică*, București, Editura Humanitas, 1993.

Ionescu, Nae, *Curs de metafizică*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Humanitas, 1991.

Ionescu, Nae, *Teoria cunoaștinței*, Prefață de Octav Onicescu, Ediție îngrijită de Dora Mezdrea, București, Editura Anastasia, 1996.

Oprea 2013: Horia Dumitru Oprea, Criterion – o istorie, la adresa <https://istoriiregasiite.wordpress.com/2013/01/18/criterion-o-istorie/#more-26556>

Sorohan 2007: Elvira Sorohan, *Salon literar cu prozatori români și străini (concert de închidere)*, Editura Junimea, Iași.

Vremea, colecția revistei, 1928-1944.

Această lucrare a fost cofinanțată din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).

This work was cofinanced from the European Social Fund through Sectoral Operational Programme Human Resources Development 2007-2013, project number POSDRU/159/1.5/S/140863, Competitive Researchers in Europe in the Field of Humanities and Socio-Economic Sciences. A Multi-regional Research Network.